

Söylemlerin Yazılışı:

4 Söylem + 1*

Özge Soysal

Lacan'ın söylem türlerinden bahsedeceğim size. Söylemlerle ilgilenmeye Strasbourg Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptığım senelerde Prof. Dr. Serge Lesourd'un verdiği Seminer dersleriyle başladım. *Klinik psikoloji, dil ve toplumsal bağ* adlı bir çalışma ünitesinin içindeydim. Güncel yaygın psikopatolojilerin toplumsal söylemlerle olan ilişkisi üzerine çalışmaların yapıldığı bir araştırma birimi ve ilk kez orada tanıştım Lacan'ın söylem türleriyle. Gündelik yaşamın sıradan hallerini olduğu kadar tarihi, siyasi, ahlaki, etik, estetik dönüşümleri de ilgilendiren ve bireylerin öznel ve sosyal yaşamlarında belirleyici olabilen konuları psikanalizin perspektifinden, psikanalistlerin duyusuyla birlikte tartışmanın bende oldukça merak uyandırdığını fark ettim. Yaklaşık on beş senedir diyebilirim, bu çalışmaları sürdürüyorum. Doktora tezimde de büyük ölçüde bu hat üzerinden ilerledim.

Öncüller:

Lacan, 1969-1970 tarihli *Psikanalizin Tersisi*¹ (L'Envers de la psychanalyse) Seminerinde farklı söylemlerin nasıl düzenlendiğiyle ilgili mantıki bir sistem geliştirir. Fark edebileceğiniz üzere tarih manidardır, 68 olaylarından hemen sonra 69 senesinde Lacan'ın bu konuyla ilgilenmesi ve söylemlere ayırdığı bir Seminer düzenlemesi. Lacan'ın bu Seminerinin oldukça sentetik olduğunu söyleyebiliriz, bu yüzden de bir hayli karmaşık ve yoğun; diğer Seminerlerinde olduğu gibi defalarca ele aldığı, tekrar tekrar geri döndüğü bir konu olmaması bakımından. Gerçi sonrasında psikanalistlerin üzerinde çokça çalışacağı ve geliştireceği bir konu olacak. Özellikle de son yirmi senedir. Bir yandan da bir önceki *Öteki'den ötekiye* (D'un Autre à l'autre) Seminerinin (1968-1969) birçok açıdan bu Semineri hazırladığını söyleyebiliriz ve bu hazırlanışta temel olarak üç yol saptayabiliriz.

Birincisi Lacan'ın o sene zevk (Jouissance) ve özne arasında her ikisini de kayıp üzerinde temellendirdiği bir analogi kurması. İkincisi de bu Seminerinde *nesne a* ile ilgili o zamana kadar geliştirdiği kurgusal nesne, benzer öteki ya da arzu nesnesi kuramsallaştırmasına yeni bir açılım getirmesi yani gösteren, zevk ve nesne *a* arasında "artık zevk" olarak adlandırdığı bir nesne

* Bu yazı 2016-2017 ODTU Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Seminerleri çerçevesinde « Lacan'ın Söylem Türleri » üzerine verdiğim bir seminerin yazıya dökülmüş halinden ortaya çıktı. Bununla birlikte yazının kapsamı, yeniden düzenlediğim, işlediğim ve genişlettiğim için verilen seminerin hayli ötesine uzanıyor. Kayıt aşamasındaki yardımlarını es geçemeyeceğim Dr. Kamil Tuzgöl'e ve oldukça zaman ve emek isteyen deşifraj çalışmasını gerçekleştiren Psk. Umur Yiğit Nural'a teşekkürlerimi iletmek isterim.

¹ *Psikanalizin Aksisi*, Pınar Arslantürk'ün bu Seminer başlığı için önerdiği ve benim de çok daha yerinde ve anlamlı bulduğum bir çeviri.

versiyonundan itibaren yeni bir ilişki geliştirmesi. Bir üçüncüsü de Lacan'ın yine *Öteki'den ötekiye* Seminerinde zevkle ve semptomla olan ilişkilerinde Efendiye ve Histeriğe dair farklı konumlanışları çalışmış olması.

Gösterenin mantığına dahil olduğumuz andan itibaren ilk kayıp olarak zevkin de kaybedilmesi, nesneyi bu yeni versiyonunda *zevk fazlası* ya da *artık zevk* (plus-de-jouir) olarak zevkin bu kaybının izini taşıyan, bir bakıma ancak zevk eksikliğini sürdüren nesne konumuna yerleştirir. Kaybın açtığı boşluğu hem dolduran -fazla terimi sözcüğün Fransızca'daki kullanımı gibi bir aldatmaca (leurre) olabilir yalnızca- hem de hiçbir zaman dolduramayan -artık- nesnelere. Zevkin eksikliğini sürdüren, aynı zamanda bu eksikliği örten nesne *a* tanımını Lacan *Psikanalizin Tersisi*'nde Efendi'nin söyleminin yazılışıyla birlikte daha da ileriye taşıyarak, kayıp üzerinde temellenen gösteren-zevk-nesne üçlüsünün ilişkisini matematiksel bir yazılım üzerinden destekler.

Bu Seminerle ilgili belirtmemiz gereken bir hatırlatma da Marc Darmon'un "Essais sur la topologie lacanienne"² (Lacancı topoloji üzerine denemeler) adlı çalışmasında altını çizdiği, söylem ve söz arasındaki önemli bir ayrım, yani Lacan'ın söylem olarak adlandırdığı yapının, bu Seminerinde söze karşıt olarak ele alınması. Kısacası öznel bir sözden bahsetmiyoruz. Ya da yine bu Seminerde söz konusu olan, Lacan'ın ilgilendiği temel sorunsal, öznel bir sözceleme de değil. Tam da öznel sözü belirleyen ya da öznelerin sözcelemelerini belirleyen yapıyı ele almak amacıyla. Ve bu yapının farklı söylem türlerine göre nasıl düzenlendiğini açıklıyor. Öznenin söylem yapısının içinde yer alması, yerleşmesi ve kendi öznel cinsel konumlanışını üstlenmesi ikinci bir adım olarak düşünülebilir. Dahası bu söylemleri birbirine bağlayan unsuru yani bir önceki seminerinde zevkle ilişkilendirdiği Gerçeği, söylemlerin yazılışından itibaren matematiksel olarak ortaya koyuyor. Diğer bir deyişle, söylemleri belirleyen ve yazılmakla birlikte yazılmamaya devam eden Gerçeğe matematiksel olarak nasıl yaklaşabiliriz gibi bir sorusu var. O yüzden de etkili bir takım öznel sözcelemeleri koşullayan, öznenin sözünü koşullayan ve belirleyen yapı üzerinde duruyor. Aslında bu Lacan'ın birkaç sene öncesinde Edgar Allan Poe'nun *Çalınmış Mektubu* üzerine yaptığı çalışmanın izinden giden bir güzergâh.³ Poe'nun bu hikayesinde bir mektubun farklı kişiler arasındaki dolaşımıyla, Lacan'ın yorumuyla gösterenin dolaşımıyla, gösterenin yer değiştirme oyunuyla karşılaşıyoruz. Mektup kimin eline geçiyorsa her özne onu kendince, kendi özneliğince hesaba katmak ve bir şekilde bununla başa çıkmak durumunda kalıyor. Bu da aslında onlardan bağımsız olarak "ısrar eden gösteren zincirinin" içine düşen özneleri ister istemez bir konum almaya ve bu konumu üstlenmeye zorluyor⁴.

² M. Darmon, *Essais sur la topologie lacanienne*, A.L.I., Paris, 2004.

³ J. Lacan, « Le séminaire sur « la lettre volée » », *Écrits* içinde, Paris, Le Seuil, 1999.

⁴ Alain Didier-Weill'in Lacan'ın Poe'nun *Çalınmış mektubu* üzerine bu Seminerinden yola çıkarak, yine Lacan'ın isteği üzerine 8 Şubat 1977 tarihli Seminerinde yaptığı "Üstben üzerine soru ve Gerçek'teki bilgi" konulu

Yine belirtmemiz gereken bir diğer öncül de bu Seminerinde Lacan'ın "dört ayak" olarak tanımladığı dört söylem betimlemesi: Efendinin söylemi, Histeriğin söylemi, Üniversitenin söylemi ve Analistin söylemi olmak üzere. Kapitalistin söylemini ilk yazıya döktüğü yer 1972'deki Milano konferansı. Diğer bir ayrıntı da ancak Analistin söyleminden itibaren birbirinden farklı olan ama aynı zamanda birbirini takip eden söylemlerin (Efendinin söylemi, Histeriğin söylemi, Üniversitenin söylemi) yazılabilmiş olması. Bunun birinci sebebi Freud'un bilinçdışını keşfinden itibaren retroaktif olarak diğer söylemsel düzenlenişleri betimleyebilmemizdir. Bir diğer sebebi de bahsettiğimiz üzere Lacan'ın bir önceki Seminerinde çalıştığı zevk fazlası/artık nesne üzerinden analitik kürün güzergahını zevkin ele alınışı olarak belirleyecek bir değişikliğe imza atması ve ancak bu dönemecin Lacan'ın diğer söylemleri yazıya dökmesine izin verebilmiş olmasıdır.

Efendinin söylemi, söylemi oluşturan yerler ve unsurlar/öğeler

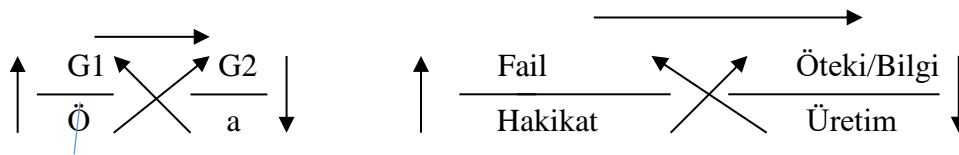
Lacan öncelikli olarak Efendinin söylemiyle başlıyor. Efendinin söylemi hem söylemsel düzenlenişin yapısını hem de öznenin, bilinçdışı öznesinin oluşumunu tarif eden temel bir söylem. Elbette Hegel'in Efendi-köle diyalektiği ve Kojeve'in Seminerlerinden itibaren Lacan'ın Hegel okumaları bu söylemi oluşturmasında belirleyici. Bununla birlikte Efendinin söyleminin öncelikli ve temel olması, Lacan'ın gösteren tanımına dayanıyor. Saussure'ü takiben ama ondan farklı olarak yaptığı gösteren tanımına. Gösteren nedir? Gösteren bir özneyi diğer bir gösteren için temsil edendir. Bunun matematiksel bir yazılımını görüyoruz Efendinin söyleminde. Gösterilenden farklı olarak gösteren, çünkü gösterilen bir kimse için bir şeyi temsil ederken, gösteren birisi için bir şeyi temsil etmiyor, özneyi başka bir gösteren için temsil ediyor. O yüzden de buradaki temsiliyeti *temsillerin temsilcisi* (représentant de la représentation) olarak yani temsiliyet zincirini oluşturan, temsillerin kurulmasına izin veren temsil olarak düşünmek durumundayız. Ve şüphesiz gösterenin mantığının bu işleyişinin bir etkisi var: Bölünmüş öznenin, bilinçdışı öznesinin doğuşu.

Karşımızda söylemi oluşturan dört tane yer ve söylemde dolaşımda olan dört tane unsur var. Birbirinden farklı bu unsurlar dört ayrı harfle temsil ediliyor. Bu harflerin bu dört farklı yerdeki dolaşımıyla dört söylemin işleyişi de tarif edilebiliyor. Burada bir şeyin altını çizmemizde yarar var: Söylem dediğimizde, her zaman gösterenin önceliğinden ve birbirinden farklılaşan yerlerden/konumlardan bahsediyoruz. İleride göreceğimiz gibi Kapitalistin söyleminin yazılışını okuduğumuzda, bilinçdışı öznesinin oluşumundan farklı olarak öznenin öznel konumlanışını belirleyen

konuşması (A. Didier-Weill, *Qu'est-ce que le surmoi?, Êrès*, 2016, s.95-113) öznenin farklı derecelerdeki *olumsuzlamaları* aşır başına düşen bir göstereni -semptomu- nasıl ve hangi dilbilimsel aşamalardan geçerek bir yaratıma dönüştürebileceğiyle ilgili muazzam bir çalışma. Ayrıca, her ne kadar başka bir yazının konusu olsa da analistlerin formasyonlarının şekillendiği didaktik söylemlerin de (Efendinin söylemine ya da Üniversitenin söylemine uygun olarak) oldukça yerinde bir eleştirisi.

sembolik bir önceliğin olmadığını, dilsel konumların da birbirinden farklılaşmadığını tespit edebiliyoruz. O halde söylemsel herhangi bir düzenlenişi *söylem* olarak adlandırabilmemiz için temel olarak üç unsurun olması gerektiğini söyleyebiliriz: Farklılığın tanınması (cinsiyet farklılığı, jenerasyon farklılığı, konuşan-muhatap, özne-Öteki, özne-nesne farklılaşması gibi), dilin öznesi olduğumuz andan itibaren aynı anda her iki konumda da bulunamayacağımız gerçeğinin kabulü ve kaybın temsil edilebilmesi. Bu durumda gerçeğin, kaybın ve farklılığın hesaba katılmadığı bir düzenlenişin söylem yapısında olduğunu söyleyebilmemiz de mümkün değil. Bahsi geçen her dört söylemde özne farklı yerlerde bulunsa da söylemdeki bu dört yerin dışında var-olabilmesi mümkün olmadığından, bölünmüş özne olarak temsil edilmeye devam eder. Kapitalistin söyleminin +1 olarak yazılması, söylemin yapısını oluşturan bu özellikleri karşılamıyor olmakla birlikte, yeni bir söylemsel düzenleniş olarak güncel-liberal başka birçok sözceyi de türetmiş olmasındandır⁵.

Şimdi söylemsel işleyişteki bu farklı yerlerin neler olduğunu ve bu yerlere yerleşen ve göreceğimiz gibi her bir söylemde dolaşımda olan harfleri Efendinin söyleminden itibaren çizelim. Efendinin söylemi biraz önce de değindiğim gibi gösterenin tanımından yola çıkarak bize bilinçdışı öznesinin tanımını da veriyor: Bölünmüş öznenin bir gösteren tarafından gösteren zincirinin diğer gösterenleri için temsil edilmesi. Sadece bu tanımdan yola çıktığımızda bile söylemde dolaşımda olan dört farklı öğeyi tespit edebiliriz: Bölünmüş özne \ddot{O} , temel gösteren (G1), gösteren zinciri (G2) ve kayıp (nesne a). Her bir söylemde farklı yerlere gelen bu dört harf, matematikte permütasyon olarak adlandırılan bir şekilde birbirini takip eder. Geldikleri yerlere göre de söylemin düzenleyici unsuru, dolayısıyla da işleyiş özellikleri ve etkileri farklılaşır.

Şekil 1. Efendinin söylemi ve söylemi oluşturan yerler

Efendinin söylemindeki okları izlediğimizde bölünmüş öznenin bir gösteren tarafından diğer bir gösteren için temsil edilmesinin ürettiği, Lacan'ın *nesne a* olarak adlandırdığı bir üretimin olduğunu görüyoruz. Üstelik de bu üretimin bir artış ya da ekten ziyade kayıp olduğunu okuyabiliriz: Hem

⁵ Kapitalistin söyleminden türeyen söylemleri bu yazıda ele almayacağız. Her biri burada temel hatlarıyla değineceğimiz Kapitalistin söyleminin bir uzantısı olarak düşünülebilir. İlgili okur Serge Lesourd'un «Özne Nasıl Susturulur? Söylemlerden liberal laf ebekliklerine» kitabına başvurabilir (DoğuBatı yayınları, 2018, çev. Özge Soysal, Ümit Edeş).

üretileenin kayıp olması hem de kaybın üretiminin kaybı üretmeye devam etmesi. Lacan, nesnenin geldiği yeri üretim olarak tanımlarken şüphesiz Marx'ın *artı değer* kavramından esinlenir ama nesne Efendi'nin söyleminde Kapitalistin söyleminden farklı olarak kapitale geri dönmediğinden, yani kapitale eklenmediğinden, artarak çoğaldığı bir fazla konumunda değildir. Nesnenin tam da Marx'ın söylediği gibi artı değer halini aldığı, yani olumlandığı yer Kapitalist söylemdir.

Bu aynı zamanda burada bizi ilgilendiren kaybın imgesel bir kayıp ya da zarar olmadığı anlamına da gelir; doğrudan dilin Simgesel işleyişinin sonuçlarından kaynaklanan, dilsel yapıya dair bir kayıptır söz konusu olan. Lacan, bu kaybın gösteren zincirindeki dolaşımdan dışlanan öğelerin sonucunda oluştuğunu ileri sürerek, temsil düzeneği tarafından ele alınamayacak, dilde ifade bulamayacak bir imkansızın yani Gerçeğin yapıyı nasıl işlediğini de aydınlatmış olur⁶: Kökensel bastırmayla söylemden dışlanan gösteren (G1, temel gösteren), kapalı bir sistemden farklı olarak gösteren zincirindeki diğer gösterenlerin (G2) dolaşımını sağladığı, yeniye izin veren heterojen bir konumdadır, zira bu öğeler Freud'un keşfettiği gibi çeşitli kılıklarda ve dilsel kompozisyonlarda öznenin söyleminde sürpriz bir şekilde belirebilecektir. G1 ve G2 arasındaki aralık bu dolaşımın devamlılığının bir güvencesidir ve her iki gösterenin birbiriyle ilişkilmesi, Lacan'ın *nesne a* olarak adlandırdığı üretimi oluşturur. Bu aralığın/mesafenin aynı zamanda nesnenin yerleştiği ve yer değiştirdiği boşluğun yeri olduğunu da söyleyebiliriz. Nesne her ne kadar bu boşluğu doldurduğu izlenimini verse de kabının şeklini alan su gibi ancak yerleştiği bu boşluğun izini taşır ve devam ettirir.

Lacan, Seminerinde bu dört öğenin söylemlerde geldikleri yerlerin neler olduğunu tanımlar: Hakikat, fail, bilgi ya da Öteki ve arzu nesnesi. Efendinin söyleminde hakikatin yerinde bölünmüş özne, failin yerinde özneyi söyleminde temsil eden temel gösterenler, Ötekinin yerinde gösteren zinciri, üretimin yerinde ise arzu nesnesi ya da artık zevk bulunur. Seminerde Ötekinin büyük Öteki olarak yazıldığı yerler de var, küçük öteki yani benzer olarak yazıldığı yerler de. Aynı zamanda Lacan bilgi ya da Öteki olarak tarif ettiği yeri zevkin yeri olarak da belirtebiliyor. Şimdilik bu kadar ayrıntısına girmeyeceğim ama bu üçünü ilişkilendirdiği, aslında bir önceki sene *Öteki'den ötekiye* Seminerinde çalıştığı ve bu Seminerinin başında yeniden hatırlattığı bir cümlesi var: "Bilgi, Öteki'nin zevkidir"⁷. Bu ilk etapta anlaşılması oldukça zor, kompakt ve karmaşık bir cümle. Daha doğrusu önceki Seminerinde nesne *a*'ya dair aldığı virajları hesaba katmaksızın anlayamayacağımız bir cümle. Yine de Seminerinin açılış dersinin ilerleyen bir bölümünde Lacan bu ifadeye yaşam, ölüm itkisi ve tekrar arasında kurduğu bir ilişkiyle açıklık getirerek, bilginin tekrarda ve itkide içerilen atalara değin (ancestral) bir bilgi olduğunu söyler. Bu cümle burada bizi ilgilendiren bilginin özneler ötesi bir bilgi olduğunu işaret eder. "*Bilgi, yaşamın zevke giden yolun bir sınırında duracağıdır*" bilgisidir ve sözü edilen yol da ölüme giden

⁶ J. Lacan, *Le Sinthome*, 1975-1976, Paris, Le Seuil, 2005.

⁷ J. Lacan, *L'Envers de la psychanalyse*, 1969-1970, Paris, Le Seuil, 1991, s.12.

yoldur. “Zira ölüme giden yol, zevk olarak adlandırılından başka bir şey değildir”⁸. Bilgi ve zevk arasında kurulan ve köklerden miras kalan bu ilişkinin aynı zamanda kökensel olarak bastırılan *gerçek* olduğunu öne sürebiliriz. Zira Efendi’nin söylemini okuduğumuzda Ötekinin iletebildiği yegâne şeyin arzu nesnesi olduğunu, yani her türlü bilgiye, bilme zevkine ve dahası zevke eksik olan nesne olduğunu görüyoruz. O halde bir *hiç* nesneden, Ötekine eksik olan bir bilgiden yani tamamlanmamışlıktan, Ötekine de eksik olan Ötekinin zevkinin bilgisinden söz ediyoruz. Bir diğer deyişle dilin öznesi olduğu için bölünmüş ve cinsel bir Ötekiden.

Hegel’in köle-efendi diyalektiğinden yola çıkarsak, bilgi ve zevk arasındaki bu ilişkiyi bir başka perspektiften daha değerlendirebiliriz. Lacan, hakikatin ve failin bulunduğu tarafı efendinin, bilginin ve üretimin bulunduğu yeri de kölenin yeri olarak tarif eder. Efendi her ne kadar söylemi yönlendiren temel gösterenlere sahip olduğu yerde bulunsa da zevk nesnesinden mahrum kaldığı bir yeredir de. Nesneyi üreten köle olduğu için, efendi zevk nesnesiyle ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir ve bu bilgiye ancak efendi konumundan vazgeçmesiyle yani yerlerin değişmesiyle erişebilir. Köle ise bu bilgiye sahip olmakla birlikte, sözcüklerin yani temel gösterenlerin tarafında olmadığı için bildiğini söyleyemediği bir yeredir. Fark edebileceğimiz üzere her iki tarafa da ait farklı imkansızlıklar söz konusu. Konuşan ve muhatap, bir başka ifadeyle sözcüklerin kullanımına sahip olanların tarafında olanlar ve sözcüklere izin veren dilin yapısının tarafında olanlar arasında karşılan şey de en nihayetinde bu farklı imkansızlıklardır.

Böylelikle Lacan’ın 1964’den bu yana gerçeğin tarafında ele aldığı nesne *a’*yı söylemin yapısındaki bir delik olarak okuyabilmemizin yolu açılmış olur: Gösteren özneyi bir diğer gösteren için temsil ettiğinde ve gösterenler yer değiştirdiğinde, bu yer değiştirmede yani bir gösterenin başka bir gösterenin yerine gelişinde oluşan bir boşluk vardır. Boşluğun bu yeri bir yandan da arzunun yapısını işleten, bedeni psişik olarak çalıştırmaya devam eden, hiçbir zaman tam bir boşalımla tatmin bulamayan bir kalıntıya da ev sahipliği yapar. Bu kalıntılar, zevkin ve bedenin gösterenin müdahalesiyle birbirinden ayrılmasıyla özne ve Öteki arasına düşen yani her ikisine de ait olmayan, Lacan’ın *meme*, *dışkı*, *ses* ve *bakış* olarak nitelediği kaybedilmiş kısmi dürtü nesnelere aittir.

Okları yani söylemdeki dolaşımı takip ettiğimizde birbiriyle bağlantılı iki şeyi fark edebiliriz: Öznenin Ötekinin tarafına yerleştirdiği ve Ötekiden talep ettiği nesne, yeniden gösteren zincirine geri döner ve bu sayede söylem kendi üzerine kapanan mekanik bir tekrardan farklı olarak açık bir söyleme dönüşür yani *Tuche’*ye, öngörülemez, yeni olana imkân veren bir söylem yapısını kazanır. Nesnenin yeniden temsiliyet düzlemine geri dönmesi, gerçeklikte ulaşabileceğimiz bir nesne olmadığını, her seferinde gösteren zincirine yeniden atılım veren, özneyi temsiliyete zorlayan yitik bir nesne olduğunu işaret eder. Bu işleyişi ruhsal bir boşluğun etrafında örülen halkalarla genişleyen bir gösteren ağı olarak

⁸ *İbid.*, s. 17.

da düşünebiliriz. Bu bize aynı zamanda düşlemin Lacan'a özgü formülünü de verir: (Ö <> a). Bölünmüş özne ve nesne arasındaki bu işaret, Lacan'ın mantık formüllerinden hareketle icat ettiği şekliyle hem birleşme hem de ayrışma anlamına gelir. Özne yalnızca düşlemde erişebileceği arzu nesnesiyle, düşlemde dahi hem bir birleşme hem de bir kopuş ilişkisi içindedir. Çünkü düşlem tam da yapısı gereği gerçekte karşılaşırsak bizi kaygıya ya da kimi durumlarda halüsinasyona, sanrıya, eyleme geçişe sürükleyecek *hiç* nesneyi örttüğü koruyucu bir işleve sahiptir. Burada yine Lacan'ın bir önceki Seminerinde *Şey* (la Chose) olarak çalıştığı nesnenin gerçeğinin imkânsız oluşunun bir devamını görüyoruz.

Lacan'ın bilgi ya da Öteki olarak adlandırdığı yerin aynı zamanda muhatapın yani öznenin sözcüklerinin yöneldiği adresin de yeri olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda bilgi, biraz önce de belirttiğimiz gibi neyin bilgisi olduğunu bilmeyen bir bilgidir. Bir diğer deyişle, potansiyel olarak dildeki gösterenlerin (G2) taşıyıcısı olduğumuz halde bu gösterenlerin söylemimizde ve yönelimimizde birbirine nasıl bağlanabileceğinin bilgisine önceden sahip değiliz. Bilinçli bilgimizden kaçan ve hem her türlü niyetimizin hem de benzerlerimizin ötesinde bir erime uzanan bir bilgi söz konusu. Söyleme atılım veren gösterenle, yöneldikleri adres ve beklemede olan diğer gösterenlerin birbiriyle ilişkilmesi, söyleyen ve muhatap konumlarının birbiriyle ilişkilmesiyle yapısal olarak denktir. Çünkü her iki durumda da bu ilişkileniş ancak söylemin bu iki yerinin birbirinden farklılaşmasıyla mümkün olabilir. Örneğin en basitinden eğer muhatap konumundaysak aynı anda konuşan konumunda olamayız. Ben şimdi sözcüklere atılım verdiğim konuşanın yerindeyim; muhatap konumuna geçebilmemse birazdan siz soru sorduğunuzda yani bekleyen konumuna geçtiğimde gerçekleşebilir. Dolayısıyla özneyi seçime, vazgeçişe zorlayan, daha önce de değindiğimiz gibi sürekli kayıp üreten bir mantığın içindeyiz. Öznenin konuşurken aynı zamanda ne söylediğinin farkında olmasının⁹, sözcüklerinin hem kendisinde hem de adresin yerindekilerde yaratabileceği etkileri yönetebilmesinin imkânsız olduğu bir yapının sınırlarındayız. Bu sınırlar her bir harfin arasındaki çizgilerle belirtilmiştir. Bu yatay çizgiler ayırım anlamındadır ve hem bölünmüş özne ve özneyi söyleminde temsil eden gösterenler arasındaki mesafeyi hem de Öteki ve arzu nesnesi arasında çizgiyi aşmamızın mümkün olmadığı bir ayrımı ve kopuşu işaret ederler.

⁹Farkında olabiliriz elbette, söyleyeceklerimizi önceden düşünüp tartıp hazırlayabiliriz. Konuşurken sözcüklerimizi dikkatle ve özenle seçebiliriz ama yine de bu konuşmanın bir anında bir dil sürçmesi yapmayacağımız ya da yersiz bir şey söylemeyeceğimiz, bir diğer deyişle düşlemin berisinde fokurdayan dürtüsel nesnenin söylemi kesintiye uğratmayacağı anlamına gelmez. Pek tabii söylediklerimizin nasıl duyulacağını denetleyebilmemiz ya da çoğu kez önceden öngörebilmemiz de mümkün değil. Bu konuşmamın deşifrajını düzenlerken bazı yerlerde hayıflanıp ne kadar da gereksiz tekrar yapmışım, lafı uzatmışım ya da karmaşıktırılmışım diye düşünmeme benziyor. Oysaki konuşurken farkında değildim. Üstelik ancak konuşmamın sonunda yönelttilen sorular sayesinde neyin nasıl anlaşıldığını ya da muğlak kaldığını anlayabildim. Yazı dilinin konuşma dilinden düzeltmeye, birçok kez geri dönmeye ve kullandığımız kelimeleri sabitlemeye izin vermesi bakımından ne kadar farklı olduğunu böylelikle bir kez daha deneyimledim.

Bu sınırın bir başka yapısal sebebi de öznenin, bölünmüş öznenin hakikatin yerinde olması. Burada yine Lacan'ın Seminerinde bahsettiği bilginin bir başka bileşeniyle, hakikat olarak bilgiyle karşılaşıyoruz, bu ikisinin birbirinden ayrışması koşuluyla. “*Ne söylüyorsam onu söylüyorum, kim olduğumdan bahsetmiyorum*”¹⁰ cümlesi varlığın hakikatinin özneye *iç-dışsal* (extime) olduğunu ve kendimizle, benzerlerimizle, dünyayla ancak temsiller aracılığıyla ilişkilenebileceğimizi, kısacası ancak varlığımızın gerçeğini kaybetmek pahasına dilin içinde var-olabileceğimizi ifade eder. Özne, ilk nesnenin kaybindan itibaren hakikat ve bilgi arasında gerilmiş ya da bölünmüştür. Söylemden dışlanmış olsa da hakikatin bu yeri, söylemin berisindeki gizil bir harekete geçirici de; yukarıya doğru uzanan okun gösterdiği gibi. Temsiliyet sistemini süreğen bir şekilde besleyen hakikat, bununla birlikte bazen G1'in dolayımını almadan doğrudan G2'ye (Ötekiye) yönelerek söylemi kesintiye de uğratabilir, bölünmüş öznenin G2'ye uzanan okun işaret ettiği gibi. Bu öznel hakikatin gösteren zincirini kestirmeden alarak, bir nevi öznel hakikatin özneyi söyleminde temsil eden ve varlığını dolayımlandırarak gösterenlerin önüne geçerek, doğrudan Ötekiyi, adresi, benzerlerinin de ötesinde olan asıl muhataplarını sorgulaması, bir bakıma “kendiliğinden konuşmasıdır”. Bu sorgulama, ancak ve sadece eksikli bir Ötekiyle, ötekinin dolayımıyla karşılaştığı takdirde gösteren zincirine yeniden atılım verebilir. Bu türden bir işleyişin klinikte karşılaştığımız çeşitli örneklerine burada ayrıntılarıyla değinmeyeceğim ama kısaca dil sürçmelerinin, esprilerin ya da sakar eylemlerin öznel hakikatin bu habersizce belirleştiğini olduğunu ve bu kesintinin sözcüklerin yeni ve tekil anlamlarına atılım verdiğini, bununla birlikte semptomun eksikli bir Ötekide ifade alanı bulamayıp, gösterildiği ve tıkandığı, dolayısıyla da gösteren zincirindeki bir açılıma izin vermeyen örnekler de olduğunu hatırlayabiliriz.

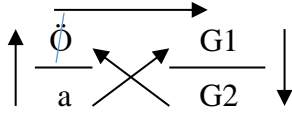
Histeriğin söylemi ya da zaman dışı bir söylem:

Efendinin söyleminin geçerliliğini ve sınırlarını tarihsel olarak saptayabilirsek de (mitler, antik Yunan'daki Site yapılanması, kast sistemi, geleneksel ya da ön-modern toplumlar vb.) histeriğin söylemi temel olarak şikâyetin söylemi olduğundan zaman dışıdır yani belirli bir tarihsel dilime indirgenemez. Tam da bu sebepten Lacan tarafından evrensel bir söylem olarak tanımlanır; çünkü yine Lacan'ın deyişiyle özne, söyleminde şikâyetle var-olandır. Ayrıca histeri farklı zamanlardaki koşullara göre değişik adlandırmalar alıp, farklı veçhelere bürünüp, psikiyatrinin yenilenen tanı kriterlerinden silinse de melankoliyle birlikte tarihsel olarak tespit edilmiş en eski ruhsal hastalıklardandır ve maalesef ki şikâyete bir özne varsayılp, şikâyetin öznesi duyulamadığından tarih boyunca birçok ağır yaptırımların ve inkarın da nesnesi olmuştur.

Histerinin tıbbi söylemden ve hastalık tanımlamasından ayrılıp, öznenin zevk talebini, aynı zamanda da bunun imkansızlığını sürdürmesinin bir koşulu olarak duyulması, Freud'un histeriklerle

¹⁰ *ibid.*, s.15.

yaptığı çalışmalardaki özgün keşfine dayansa da öznelliğin ifadesinin zaman dışı söylemine dönüşmesi, bir diğer deyişle şikâyetin gösteren konumuna yükselmesi Lacan'ın söylemlerinin bu yazılışıyla mümkün olabilmıştır. Söz konusu olan histeriklerden ya da histerikleşmeden farklı olarak öznenin aslen şikâyetin öznesi olduğudur ve şikâyetini dile getirdiği andan itibaren de kaçınılmaz olarak kendisini bu söylem yapısının içinde bulmasıdır.

Şekil 2: Histeriğin söylemi.

Burada hakikatin yerinde histerik özneyi konuşurmaya, şikâyet etmeye sevk eden arzu nesnesinin olduğunu görüyoruz. Söylemden dışlanmış, bastırılmış olduğu için de histeriğin hiçbir fikrinin olmadığı bir yerde. Bölünmüş özne, Efendinin söyleminden farklı olarak fail yani etken konumunda. Ötekinin yerinde temel gösterenler var ve söylemin bu türden bir düzenlenişinde üretilen şey de bilgi. Tüm bunlar ne demek? Lacan, Seminerinde aslında ne Analitik söylemin ne de Üniversitenin kuramsal söyleminin bilgiyi ürettiğini söyler. Çünkü bilgiye çağrıda bulunan, bilgiyi isteyen, “bana beni tanımlayan, neyi arzuladığımı söyleyen göstereni ver” türünden bir taleple Ötekinin yerindeki temel gösterenlere yönelen, histerik öznedir. Elbette otorite konumundaki bir Ötekiye başkaldırış ve isyanla, bir nevi meydan okumayla da histerik ona kim olduğunun bilgisini verecek gösterenleri talep eder. Bölünmüş özne, Efendinin söyleminde söylemden dışlanmış hakikatin yerindeyken ve ancak gösteren zincirinde temsil edilebilirken, histeriğin söyleminde özne, söylemde belirleyici olan ve özneyi temsil eden adlandırmaların yerindedir. Aslında histeriğe teatral özelliğini veren şey tam da bu değil mi? Söylemin faili konumuna yerleşmesi. Çünkü bu öznenin sanki kastre değilmiş ya da kastrasyondan muaf olabilirmiş yani söylemin gerçek faili ve yönlendiricisi olabilirmiş iddiasında ısrar etmesidir. Halbuki psikanalitik kurama göre öznenin ancak var sayılabileceğini ve onu temsil eden gösterenlerin *altına düştüğünü* hatırlayabiliriz.

Temsil edilen bir öznenin ziyade bölünmemiş bir özne olarak söylemde var olmayı istemenin yarattığı, histerik söyleme özgü, trajikomik olarak tanımlayabileceğimiz bir bölünme var şüphesiz. Coşkulu yükselişleri, büyülenmeyi, romansı ve derken dünyanın birden tüm erdemlerini, güzelliklerini kaybetmiş ucuz, bayağı, aşağıya çekilmiş bir yere dönüştüğü yakarışını düşündüğümüzde, bu trajikomik etkiyi de anlayabiliriz. Dünya neden böyle? Yaşamak bu mu? gibi sorular salt sembolik düzlemdeki bir adaletsizliğe dem vurmaktan ziyade, tam olanların olduğu bir inanıştan itibaren “neden eksikli bir özneyim?”in imgesel başkaldırışıdır da. Klinik versiyonları hesaba kattığımızda, özellikle de ergenlik geçişlerindeki otoriteyi sorgulama biçimlerini, her ikisinin ide iç içe geçtiği, histerik söyleme özgü bir

bölünmeden, çocukluğun tam ve tam olmayan, fallik ve iğdiş edilmiş arasındaki bölünmesini anımsatan bir ikilikten söz edebiliriz.

Öyle ya da böyle, histeriğin şikâyeti en nihayetinde eksikli olmanın şikayetidir. Her koşulda, her ne olursa olsun ve her şeye rağmen sevilme talebi. Bir bakıma “hayır bu değil”, “cevap bu da değil” itirazlarına rağmen sevilmeye devam etme talebi. Birçok psikanaliste amansız ve zorlayıcı geldiğinden analitik sürecin sonlanmak durumunda kaldığı ya da kimilerinin daha az savrulabilmek, hayal kırıklığından kaçınmak adına efendilere dönüştüğü, birçok uzmanınsa kendisini bu geçici abartılı hayranlığa kaptırıp, bunu sürdürebilmek için olanca güçleriyle bilimsel olarak onaylanmış cevapları hazır bulundurduğu örnekler, bu olmazsa olmaz sevgi koşulunun nasıl duyulamadığının örnekleridir de aynı zamanda. Histeriğin “Bana beni tamamlayacak olan göstereni ver, onu reddetmem koşuluyla” söylemi, formülasyonun ilk aşamasında [bana beni tamamlayacak göstereni ver] efendinin “işte olman gereken bu” söylemini doğuran ve sonrasında bilimsel bilgiyi üreten bir söylem olmakla birlikte, formülasyonun ikinci aşamasında [reddetmem koşuluyla] çağrıda bulunduğu şeyin esasen özne olduğunu ve ¹¹ öznenin yerinin de bilinçdışı olduğunu duyurur. Elbette bunu duymak için Freud’un bilinçdışı kuramının keşfini ve analistin söylemini beklemek gerekecektir. Zira her ne kadar histeriğin çağrısı, Efendinin söyleminde özneye kim olması, hangi yerde nasıl bulunması gerektiğini söyleyen birtakım simgesel adlandırmalarla cevap bulsa da Efendinin yerine geçen anonim bilimsel otoritenin mutlak bilgisinde iyiden iyiye susturulmuş olur. Bununla birlikte her türlü otorite, diğer bir deyişle Babanın-Adının geleneksel ve modern versiyonları (Efendi, uzman, terapist, guru hatta bazen de analist) otoriteden vazgeçilememekle birlikte, histeriğin söyleminde geçersiz kılınır.

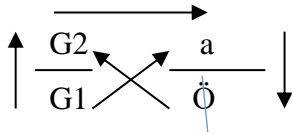
Histeriğin söyleminin zaman dışı oluşuyla ilgili analize dair birkaç not düşebiliriz. Lacan’ın Seminerinde hatırlattığı üzere, kadın ya da erkek olsun analitik deneyimin kendisi histerikleştiren bir deneyimdir, zira süregelen olarak bilme arzusunu ateşler ve talep eder. Histeriden farklı olarak histerikleşme, zira obsesif yapıdaki biri de analizde histerik söylemin içinde bulabilir kendini. Ama bu onun artık obsesif olmadığı anlamına da gelmez. Bu noktada elbette psikanalitik kuramı diğer yaklaşımlardan ayıran önemli bir farkın, semptom ve yapı arasındaki farkın altını çizmek durumundayız. Yine de bir obsesifin histerikleşmesini baskın dürtüsel bölgenin hareket etmesi yani dürtüsel ekonomide oralitenin de dolaşıma girmesi olarak düşündüğümüzde, bu hiç de fena bir ilerleme değildir! İnsanı histerikleştiren bir başka deneyim de ergenliktir şüphesiz. Bir yanılla hem birçok düzlemde -Gerçek, Simgesel, İmgesel- kayıpla karşılaşma, bir taraftan da sanki kayıp yokmuşçasına

¹¹ Alm. Es. Burada Türkçeye “O’nun yerinde, Ben belirir” olarak çevirebileceğimiz, Freud’un özne kuramı açısından çok önemli bir cümlesine [“Wo es war, soll ich werden”] atıfta bulunuyoruz. İlgili okuyucu bu cümleyi ayrıntılarıyla tartıştığım “Bilmemek ve dile getirmek arasında: Psikanalizin bilinçdışı öznesi” makaleme başvurabilir (Doğu Batı “Psikanaliz Dersleri”, sayı 56, 2011, s.127-143).

kaybı türlü şekillerle örtmeye çalışma çabası olarak. Aşk başta olmak üzere demek isterdim ama sanırım günümüzde bunun yerini alan daha etkili sanal gerçeklik nesnelere var! Yine de histeriğin söyleminin yazılışına baktığımızda, bölünmüş özne ve nesne a arasındaki çizginin, özne ve nesne arasındaki birleşmenin imkansızlığını işaret ettiğini ve özne-nesne arasındaki bu radikal kopuşun izinin, arzu nesnesinin gösteren zincirinden yalıtılmasıyla bedende *ifade* bularak ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Üniversitenin söylemi ya da bir bilenden itibaren bölünmüş öznenin ortaya çıkışı

Gelelim Üniversitenin söylemine. Histeriğin söyleminin zaman dışı oluşundan farklı olarak Üniversitenin söylemi aydınlanma çağından itibaren rasyonalizmin ve pozitivistimin doğuşuyla, Fransız devrimiyle birlikte akıl çağının başlangıcıyla tarihsel olarak saptayabileceğimiz bir söylem.

Şekil 3: Üniversitenin söylemi.

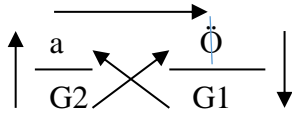
Söylemin yazılışını okuduğumuzda failin yerinde olan bilginin ($G2$), eksiklikle (nesne a) olan ilişkisinde, bölünmüş özneyi ($\dot{Ö}$) ürettiğini görüyoruz. Temel gösterenlerin ($G1$) söylemden dışlanmış olması, nesnel bilginin ancak öznel olanın bastırılması, özneye ilgili hiçbir şey söylememesi koşuluna dayanmakta. Araştırmacının onu şu değil de bu araştırma nesnesine yönelten öznel motiflerinden bihaber olması da diyebiliriz. O halde bu sefer söylemden dışlanan, özneyi belirleyen temel gösterenler; söylemde baskın olan unsur bilgi ve bu türden bir düzenlenişten üretilen de bölünmüş özne yani öğrenci.

Tam da burada Lacan'ın yaptığı ilginç bir saptama var. Bilgiyi üretenin esasen histeriğin söylemi olduğunu söylediği için, bilimsel bilgiyi üniversitenin kuramsal bilgisinden ayırıyor ve bilimsel bilgiyi histeriğin söylemi içine yerleştiriyor. Üniversitenin söyleminin ürettiğinin bilgi değil de öğrenci olduğunun altını çizmek, özellikle akademinin içinde bulunduğumuz süreçteki krizini düşündüğümüzde ayrıca önemli ve anlamlı. Çünkü bu bize histeriğin söylemindeki formülasyondan farklı olarak salt nesnel, kanıtlanabilir bir bilginin üretiminin değil, bir eksiklikten -bilgi eksikliğinden ve talebinden- itibaren bilgi ve hakikat arasında bölünmüş bir öznenin ortaya çıkışını da muştuluyor ($a/\dot{Ö}$). Söylemin bastırılan öznel gösterenlerden itibaren harekete geçmesi ve söylemdeki dolaşımın en nihayetinde bölünmüş özneyi sorgulaması -bölünmüş öznenin $G2$ 'ye giden oku izlediğimizde- kuramsal bilgiyi kendisinin kılabilir ve kendi öznelliğinden beslenerek sözünü üretebilecek, bilgiyi kendi adına sorgulayıp, üstlenebilecek bir öznelğin de açılımını beraberinde getiriyor. Aksi takdirde, Üniversitenin

kuramsal söylemindeki öğretmen-öğrenci ilişkisinde kim olduğumuzu söyleyen gösterenlerin, özneliliğin bastırılması koşuluyla yer alabildiğimiz zaten aşikâr.

Analistin söylemi: boşluğun yazısı ve yeni olanın doğuşu

4 söylemin son ayağı, Lacan'ın belirttiği üzere bilimsel bilgi sayesinde ve diğer söylem türlerinin üretimi olarak doğan Analistin söylemi. Freud'un histeri üzerine olan çalışmalarının psikanalizi keşfini hazırladığını hatırladığımızda, Analistin söylemini özneliliğin dışlandığı bir bilgi ve bilme türüne getirilen itirazın tanındığı ve tekil bir hikâyenin içinden ele alınan yegâne söylem olarak tanımlayabiliriz. Burada izlenen yol tamamen farklı.

Şekil 4: Analistin söylemi.

Analistin söyleminde etken unsurun boşluk, yani anlam dışı olan nesne olduğunu görüyoruz. Söylemin gizil yerinde ise bilgiden ya da bilenden farklı olarak, bildiği-varsayılan-özne (G2) yani analistin konumu yer alıyor. Analist aynı zamanda hakikatin yerinde, bir diğer deyişle analizan tarafından bilinçdışı hakikatin bilgisinin varsayıldığı bir yerde. Analizan ise (Ö) bilgiyle, anlama ya da yorumla doldurulmamış bu alan sayesinde kendi tarihçesinde onu belirleyen gösterenleri (G1) üretebiliyor. Efendinin söyleminden itibaren düşündüğümüzde, içine doğduğu hikâyede etrafını çevreleyen ilk muhatapları tarafından ona atfedilmiş, adlandırıldığı, özneliliğini belirleyen temel gösterenleri kendi sözcüklerinden ve anlatısından itibaren keşfedebiliyor; Efendinin söylemindeki yazılımın (G1/Ö) tam tersi bir şekilde (Ö/G1).

Analizanın bilinçli bilgisine sahip olmadığı bu gösterenlerin serbest çağrışım yoluyla üretilmesi, hiç nesnenin yani namevcudiyetin etrafında dönen ve ruhsallıktaki bu merkezi boşluğu örten bilinçdışı düşlemi de harekete geçiren bir işleve sahip. Elbette aktarım ilişkisi içinde kurgulanan ve ortaya çıkan, diğer türlü zaten bilinemez olan bilinçdışı bir düşlemi. Aslında Analitik söylemin anlam dışı olan bu boşluğun, eksikliğin etrafında dolaştığını söylediğimizde, analizanın söyleminin zaten kaybedilmiş olan bir nesnenin etrafında döndüğünü de söylüyor oluyoruz. Bir başka deyişle, klinik çalışma Lacan'ın bu türden bir yazımla betimlediği şekliyle analizanın anlatısının, sözcüklerinin seslendirişlerinin dilin kendisine has yasalarında hangi kayıp kısmi dürtü nesnesinin etrafında örüldüğünü ortaya çıkarabilmeyi hedefliyor. Şüphesiz analizanın bilinçdışı imgesel bir kurguyla varlığını özdeşleştirdiği ve

ancak analitik bir çalışma sayesinde ruhsal bir kayıp olarak temsil edip, mesafe alabildiği bedensel bir nesneden (meme, dışkı, bakış, ses) söz ediyoruz.

Güncel terapötik yöntemlerden farklı olarak böylesi bir çalışmaya izin verenin analistin “yeminde” sessizliği ve dinleyişi olduğunun altını çizebiliriz; zira analitik bir bekleyiş, öznenin kendi öznel işaretleriyle karşılaşabileceği sürpriz ya da “sihirli anların” belirliğini ve yine beraberinde beliren analitik yorumu da hazırlar. G1’den nesne a’ya giden oku izlediğimizde, serbest çağrışım yöntemiyle analizanın kendi söyleminde dillendirdiği bu gösterenler, boşluğun etrafını örmeye devam eder. Elbette süreç içinde inşa edilen farklı bir yapılanmayla.

Analistin, bildiği varsayılan özne konumundan itibaren atılım verdiği ve merkezi bir boşluk olarak dolaşımda tuttuğu anlam dışı olanla ilişki, analitik yoruma ve dinleyişe dair de bir not düşmemizi gerektirir. Çünkü bu yine çoğu kez güncel terapilerde yapılan adlandırmalardan ve anlamlandırmalardan farklı olarak, Freud’un haz ilkesinin ötesi kuramını hesaba katan ve ancak bu sayede öngörülemeyen bir yeniye de olanak tanıyan bir dinleyiş zorunlu kılar. Buradaki zorunluluk elbette etik düzlemde anlaşılmalıdır. Zaten anlamlandırılan, bilinen ve temsil edilenin konformizmine kapılmayan ve Lacan’ın salık verdiği gibi her seferinde yeniden şaşkınlığa, merak duymaya ve henüz duyulmamış olanı duymaya hazır, huzursuz daha doğrusu anti-konformist bir dinleyiş ve herhangi bir güvencenin vaadi olmayan bir yorum olarak. Dahası bu türden bir yazılım, analitik yorumun (G2’den bölünmüş özneye giden ok), analizanın anlatisına bir anlam demeti şeklinde sunulan sentezler olmaktan ziyade, analizanın kendi anlatisında beklenmedik olarak gelen, dolayısıyla da anlık bir şaşkınlık ve hayret uyandıran, son kertede de hayranlık sisinden sıyrılıp, önce analizanın başına, sonra da zaten kaybedilmiş olarak temsiller diyarına düşen bu tekil unsurun olası öznel anlamlarının keşfedildiği yeni bir söylemin doğuşu olduğunu muştular.

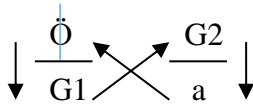
Freud’un esprilerin oluşumunu açıkladığı mantık içinde düşünüldüğünde analitik yorum, analizanın sözcükle, bilinçdışı öznel bir hakikat olarak hem yeniden karşılaşması hem de metaforik bir etki olarak yeni bir anlamın yaratılışıdır. Bu da ancak yukarıda altını çizdiğimiz üzere, arzu nesnesinin hem gösteren zincirindeki metonimik yer değiştirmelerini sağlayan, hem de bu çağrışımsal akışı öngörülemez ve yeni olanla kesintiye uğratan boşluk, bir diğer deyişle bildiği varsayılan öznedeki eksiliğin göstereni sayesinde mümkündür. Zaten gerçekleşmiş bir algıyı ya da söylenmiş bir sözcüğü analizanın öznel hakikatini konuşuran bir unsur olarak duyup, bilinçdışı gösteren seviyesine yükselten Ötekideki boşluğun bu yeridir. Şaşkınlık, gülme etkisi, beklenmedik bir şekilde yapılan bir jest, analitik yorumu önceden hazırlanıp analizana sunulan bir anlam olmanın çok ötesine geçirir; dahası bu duyuş anı analist tarafından beklenen bir an olduğu kadar sürpriz bir andır da. Analitik yorumun metaforik

etkilerine izin veren bu boşluk, analizin kendi öznelliğinde kendi adına üstlenebileceği bir yerin ya da Freud'un dürtülerin yazgısında adlandırdığı üzere yeni bir öznenin doğuşudur.

Bir diğer yandan da analistin gerçekteki bir bilginin belirlediği bu anlara ya da duygulanıma (affect) dair yaptığı klinik kuramsal çalışma, ortaya çıkan bir kıvılcıma kuramsal yapının içinden bir biçim verme çabasıdır ve gerek yalnız gerekse de meslektaşlarla birlikte yapılan bu düşünsel çalışma, her analistin içinde bulunduğu pratiği işleyip, aktarabilmesi ve dahası kuramla öznel-özgün bir yerden karşılaşmaya cesaret edebilmesi açısından etik bir gerekliliktir de.

+1: Kapitalistin Söylemi

Burada hemen 4 söylemden farklı olarak okların yöneliminin değiştiğine dikkat çekebiliriz. Kapitalistin söyleminin Efendinin söylemindeki yazılımın tersine çevrilmiş olması, bize bu her iki söylem arasında radikal bir farklılığın bulunduğunu söyler. Efendinin söyleminin dilin etkisiyle oluşmuş konuşan varlığın yapılanışını da betimlediğini söylemiştik. Nesneye doğrudan erişimin kökensel bastırma ile gerçeğin yani imkansızın düzlemine gönderildiği bu söylem, kendi öznel hakikatini ancak dilin gösteren zincirinde kısmi olarak ifade edebilen bölünmüş öznenin yani hem kendisi hem de çevresiyle ancak temsiller aracılığıyla ilişki kuran *dolayım*ların öznesinin yapılanışdır. Okların güzergahının Kapitalistin söyleminde değişmesi, bu yapılanışın en azından söylemsel düzeyde artık geçerliliğini yitirdiği yeni bir düzenleniş ifade eder.

Şekil 5: Kapitalistin söylemi.

Kapitalistin söyleminde failin yerinde olan bölünmüş özne, içinde bulunduğumuz seçim ve farkındalıklar çağına uygun olarak kendisini belirleyen gösterenleri bilinçli ya da stratejik bir farkındalıkla kendisi seçen bir öznedir. Bu durumda özne, söylemden dışlanan hakikatin yerinde değil, söylemi yöneten fail konumunda bulunur. “*Self made man*” terimi hiçbir gösterene yabancılaşmamış kendinden menkul tüm güçlü bir bireyi (ve bir o kadar kırılğan) anlatmak için yeteri kadar çarpıcıdır. Hız ve yönetim stratejileri çağımızda, öznenin bilgiyle (G2) ya da Ötekiyle olan ilişkisi, arzusunu gerçekleştirmek için baş vurduğu pratik yaşam kılavuzlarının pragmatist ediniminden öteye geçmemektedir. Zira diğer 4 söylemde konuşandan muhataba yönelen en tepedeki okun bu söylemde bulunmayışı, özne ve Öteki arasındaki ilişkinin ancak nesne üzerinden koşullandığını, tüketim nesnesi tarafından belirlenen bir düzeye indirildiğini gösterir.

Öznenin, kendi iradi tercihleriyle belirlediği gösterenler, kim olduğuna dair bir bilgi de üretir şüphesiz. Ama bu bilgi Analitik söylemin tersine, Efendinin söyleminde özneye onu önceleyenler tarafından verilen ve arzunun Ötekinin arzusu olarak kurulduğu bir işleyişin bilinçdışı bilgisi değildir. Ne de öznenin kendi anlatısının içinden, sözcelemenin mantığında beliren öznel bir bilgidir. Kapitalistin söylemindeki bilgi daha ziyade Kapitalin belirlediği küresel tüketim pazarında bireylere sunulan teknik sözcelerden ibarettir. Dolayısıyla da öznel hakikatinden arındırılmış, metaforik bir etkiyle dikey olarak bölünmüş bir öznedense (Ö), bitimsiz metonimik bir yer değiştirmenin yatay düzleminde hareket eden öznel bir düzenleniş söz konusudur. Aslında kimlik politikalarının, cemaatleşmelerin, popülist alternatifler söyleminin ve dahası radikalleşmenin de işaret ettiği gibi söz konusu olan dilin işleyiş yasalarına göre kurulan ve semptom üreten söylemsel bir işleyiş değil, ötesi olmaksızın sadece haz ilkesi gereğince Benliklerin isteklerinin çarpıştığı/çakıştığı kapalı bir sistemdir.

Öznenin en nihayetinde tamamlanma nesnesine yanılmalı olarak kavuştuğu bu söylem, özne ve arzu nesnesi arasındaki farklılaşmayı, dolayısıyla da özne ve öteki arasındaki başkalığı da ortadan kaldırır. Nesnenin gösteren zincirine değil de özneye geri dönmesi, nesnenin dilin içinde temsil edilebilmesinin yolunu tıkar. Aslında dildeki metonimik yer değiştirmelere, zıtlıklar oyununa ve olası metaforik yaratımlara izin veren şey tam da budur, arzu nesnesine gerçeklikte erişmenin imkânsız oluşu. Nesnenin kayıp olarak üretildiği ve özneden ayrıştığı 4 söylemden farklı olarak, Kapitalistin söyleminde nesne tıpkı fetişizmde olduğu gibi *olumlanan* ve *fazla* olarak özneye geri dönen “artı değer” konumunu kazanır. Kaybın işletmediği, daha doğrusu inkâr edildiği bir söylemin kendi üzerine kapanan kapalı bir söyleme dönüşmekten başka bir şansı da yoktur.

Bunun önemli bir diğer sebebi de Ötekinin konumunun radikal olarak değişmiş olmasıdır. Yine yeni ebeveynlik tarzlarından, eğitim şekillerinden, terapötik yöntemlerden hatta bilmem kaç derslik terapist yetiştirme kurslarından yola çıkarsak, Öteki, bireyin mutluluk talebine cevap veren, ona bunun için gereken nesneyi sunduğu bir yerdedir ($G2 \rightarrow a \rightarrow \text{Ö}$). Arzulayan ve arzulamayı aktaran bir Ötekiden farklı olarak, öznelğin ve düşlemin yapılanışının koşulu olan boşluğu teknik uzman bilgisinden türeyen tüketim nesneleriyle doldurarak, bu merkezi eksikliği yok sayan bir Öteki söz konusu. Dilin işleyiş yasalarından düşündüğümüzde bu, yukarıda bahsettiğimiz benzerler ve benzeşimler arasındaki metonimik kayışın nedeninin de ta kendisi; zira Analistin söyleminde de altını çizdiğimiz gibi öznellik ancak gösterenin metaforik işlevi sayesinde oluşabilir ve bu dikey-metaforik etkiye, bir diğer deyişle ikincil bastırmaya izin veren de Ötekideki eksikliğin göstereni olarak boşluğun tanınmasıdır. Ancak bu sayede, dilin izin verdiği ölçüde birbirini çeşitlenerek izleyen anlamlar silsilesi, öznenin konuşan varlık olarak yerleşikliğini kazanabileceği tekil *başka* bir değere de sahip olabilir. Aslında bu Lacan'ın metonimi ve metafor arasındaki asli farkı ortaya koyarken, metaforun *konuma* dair bir yer değiştirme olduğunu ve zaten yeri ayrılmış bir konumun kendisinin birbirini izleyen (metonimik) yer değiştirmelere izin

verdiğini söylemesiyle birleşir¹². Kapitalist söylemdeki esas çıkmaz ise Ötekinin bu simgesel konumunun elenmiş olmasıdır. Bu da beraberinde söylemde *zaten yeri ayrılmış bu simgesel konumdan itibaren* birbirinden ayrışıp ve farklılaşabilen yerlerin oluşmasını zora sokar. İlişki uzmanlarına, cinsel terapilere, çift terapistlerine başvuruların günümüzde yaygınlaşması ve bunların cazip meslekler haline gelmesi bu açıdan bakıldığında boşuna olmasa gerek, zira yukarıda sözünü ettiğimiz çıkmaz, *bağ* sorusunu da önemli ölçüde sorunlu hale getirmektedir.

İmkansızın yani söylemden dışlanmış olarak söylemin erişilemezinin ortadan kalkması, tahmin edebileceğimiz üzere düşlemin kuruluşunu de sekteye uğratar. Özne ve Öteki arasındaki boşluğa, kökensel bastırma ile birlikte her ikisinin birbirine denk olmayışında açılan aralığa yanıt veren öznel bilinçdışı bir yazı olarak oluşan düşlem, kapitalist söylemde gerek öznenin tükettiği nesneyle eşleşmesi gerekse öznenin yönetemeyeceği gerçeğin inkâr edilmesiyle, serpilebileceği bu yapısal boşluğu da bulamamaktadır. Üstelik bilinçdışı da kaybın, eksikliğin ve boşluğun yerinin inkâr edildiği Kapitalistin söyleminin imkânsız algoritmalarından türettiği birçok *laf ebeliğinde*¹³, öznenin önce bilmeyi sonra da kurtulmayı talep ettiği, yönetilebilir teknik bir aygıtı ya da başkalığın olmadığı bir benzere indirgenir.

O halde +1'in vaat ettiği ilerlemenin bu işleyişinde "Nasıl bir ilerleme?" söz konusu?

¹² J. Lacan, *Les Formations de l'inconscient*, 1957-1958, Paris, Le Seuil, 1998, s.74.

¹³ S. Lesourd, *Özne Nasıl Susturulur ? Söylemlerden liberal laf ebeliklerine*, DoğuBatı yayınları, 2018, çev. Özge Soysal, Ümit Edeş.